

DANSK BAROK-BOGKUNST

AF LAURITZ NIELSEN

GENNEM lange Tider var Barokken som kunstnerisk Stilart Genstand for almindelig Foragt. Set i Forhold til Renæssancens Ro og Værdighed opfattedes dens overdaadige Kraftudfoldelse kun som Udartning, dens Overdrivelser kun som Udskejelser. Først vor Tid har faaet Øjet op for Barokkens store kunstneriske Værdi. Ganske vist er adskillige af dens Frembringelser præget af en Overlæsselse og Unatur, som kun kan virke frastødende, men hvor en virkelig Kunstner har besjælet denne Stilform, er der i mange Tilfælde naaet det sublime.

Det karakteristiske Element i al Barokkunst er en Stræben efter storladne, imponerende Virkninger. Lige fra Michelangelo i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede med sine Loftsmalerier i Vatikanets sixtinske Kapel og sine mægtige Gravmæler over Mediceerne i Florens indvarslede den nye Stil, og til den efter sin Kulmination i Frankrig under Ludvig XIV gled over i Rokokoen, var denne Stræben fremadskridende i al førende europæisk Kunst, det være sig Arkitektur, Billedkunst eller Kunstindustri. Som alle andre Stilformer – eller som i vor Tid Manglen paa Stil – er Barokken et typisk Udtryk for sin Tids Aand. Den stolte Selvbevidsthed, som endnu længe efter det politiske Forfald prægede Italiens aristokratiske Kredse, afspejler sig i Baroktidens romerske og florentinske Kirkebygninger og Paladser. Men det er især den enevældige Kongemagts Væsen, frem for alt som det ytre sig hos dens fornemste Repræsentant Solkongen i Versailles, der træder os levende i Møde fra Barokkens pragtfulde Slotte og allegoriske Kæmpemalerier. Alle Aandslivets Frembringelser toges i Brug for at forherlige Absolutismens Ide, og medens Folkene i de fleste af Europas Lande knugedes af Fattigdommens Byrder, bortødslede Kongerne store Summer paa Kunstværker, som skulde hævde deres Anseelse hos Samtid og Eftertid. Ogsaa indenfor Bogkunsten har denne Tendens givet sig typiske Udslag.

Det er en almindelig Opfattelse, at Tiden fra det 17. Aarhundredes Begyndelse og til henimod Midten af det 18. Aarhundrede i den europæiske Bogfremstillings Historie betegner et dybt og stadig fremadskridende Forfald. Dette er dog kun til en vis Grad rigtigt. Ganske vist gled Bogkunsten hurtigt ned fra de straalende Højder, hvortil den i Slutningen af det 15. og Begyndelsen af det 16. Aarhundrede havde hævet sig; den harmoniske Skønhed, som præger Renæssancens Bøger, betegner et kunstnerisk Højdepunkt, hvortil man aldrig senere er naaet. Og unægtelig indleddes, efter at man gennem hele Senrenæssancen dog havde holdt de gode bogkunstneriske Traditioner i Ære, med det 17. Aarhundredes Begyndelse en almindelig Smagsnedgang indenfor Boghaandværket. Men for en væsentlig Del bestaar Forskellen paa dette Omraade mellem de to Tidsepoker deri, at medens man i Renæssancens Blomstringstid raadede over et Overskud af Opfindsomhed og Skønhedsglæde, der gjorde næsten hver, selv nok saa almindelig Bog til et Kunstværk, sank nu den allerstørste Del af Bogproduktionen ned paa et meget lavt Niveau, og kun enkelte særlig fremragende

Værker blev gjort til Genstand for omhyggelig Udførelse og original kunstnerisk Behandling. Til Gengæld udstyredes disse Bøger ofte med en hidtil ukendt Pragt, og flere af dem hører til Bogtrykkerkunstens mest imponerende Frembringelser.

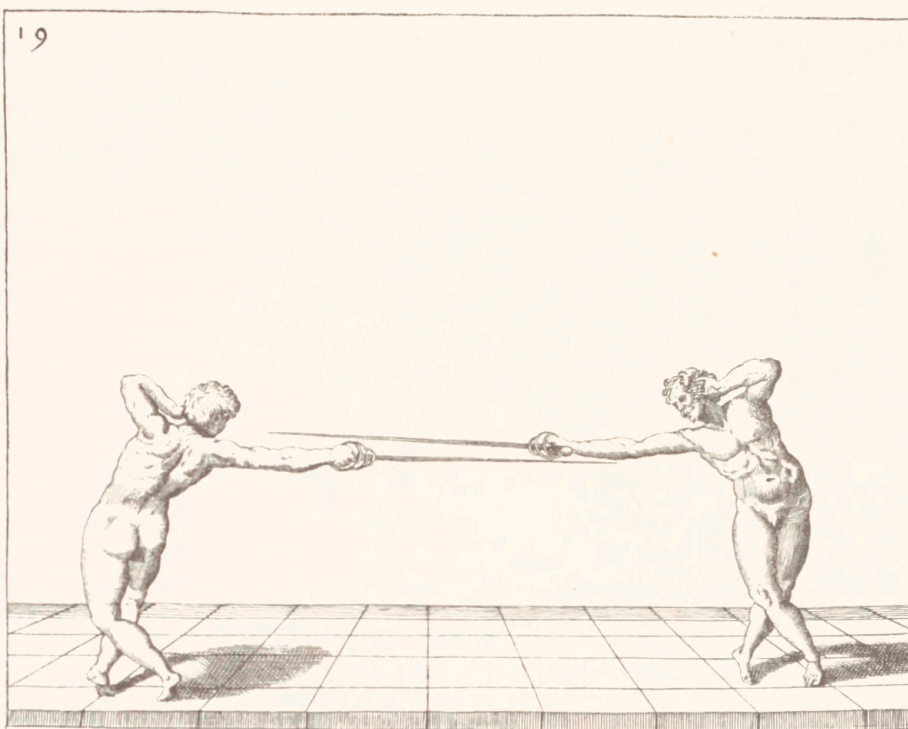
For en Del hænger den almindelige Nedgang indenfor Boghaandværket i det 17. Aarhundrede sammen med Europas politiske Udvikling. Tyskland, som længe havde været førende paa dette Omraade, blev paa Grund af Trediveaarskrigen for lange Tider sat ud af Spillet. Førerskabet gik over til andre Lande, navnlig til Nederlandene, hvor just paa denne Tid en Række store berømte Bogtrykkerfirmaer, Plantin-Moretus, Elzevier, Blaeu o. a. stod i deres højeste Blomstring; i Samarbejdet mellem Moretus og Rubens naaede her den nye Stil indenfor Boghaandværket sin kunstneriske Kulmination. Ogsaa den franske Bogkunst kom til at spille en dominerende Rolle. Omkring 1640 traadte i Paris det af Ludvig XIII og Richelieu oprettede kongelige Bogtrykkeri i Virksomhed, og i Tidens Løb udgik herfra en Række ødselt udstyrede Pragtværker, hvori den franske Enevælde fejrede selvforherligende Triumfer.

I Barokkens Bogkunst genfindes alle de for Stilarten typiske Træk. Først og fremmest en stadig voksende Stræben efter det storslaaede, det pompøse. Denne Stræben giver sig Udtryk i mægtige Formater, store Skriftgrader, Masseanvendelse af Dekoration. I Illustrationerne tilstræber man yppige maleriske Virkninger, i Stedet for Renæssancens arkitekturmæssigt opbyggede Titelblade smykker man nu Titlerne med bombastiske Teatermotiver. En afgørende Betydning for Udviklingen fik den ved det 17. Aarhundredes Begyndelse fuldbyrdede Overgang i Reproduktionstekniken fra Træsnit til Kobberstik. Derved mistede Bøgerne den harmoniske Overensstemmelse mellem Skrift og Illustration, som er et fremherskende Træk i al Renæssance-Bogkunst, men fik til Gengæld et Middel til at tilfredsstille Tidens Trang til Storladenhed og Pragt. Kobberstikket imødekom med sine rige Muligheder for perspektivisk Illusion og sin delikate Linjeføring, der ofte udførtes med stor Virtuositet, ganske anderledes end Træsnittet Fordringen om malerisk Effekt. Det var ikke alene til egentlige Illustrationer, udført som særlige Tavler, at man anvendte denne Teknik, ogsaa selve Bogornamenteringen udførtes i Kobberstik, som indtryktes i Teksten. Denne Fremgangsmaade, som i vore Øjne kontrasterer saa stærkt mod Bogtrykkets Karakter, benyttedes til Bøger, paa hvis Udstyrelse der skulde ofres noget særligt; træskaaret Ornamenteringsmateriel ansaas for simpelt og fandt kun Anvendelse indenfor den jævne Bogproduktion. I det hele er Baroktidens Pragtværker næsten alle skaaret over samme Læst: Store, digre Folianter, indledede med pragtfulde allegoriske Titelkobbere og Portrætter og trykt paa svært Papir i Reglen med store Antikva- eller Kursivskrifter. Ofte er de overfyldt med kobberstukne Friser, Initialer og Vignetter og forsynet med en Rigdom af Kobbretavler. Til dette prunkende Ydre svarer i Reglen Bogens Indhold, en svulstig og ordrig Tekst, hvortil er knyttet en servil Dedikation og lange Rækker af højtravende Æresdigte.

Her i Danmark forsøgte man efter fattig Evne at følge med i denne Ud-

vikling. Gennem hele det 17. og 18. Aarhundrede var Landet næsten stadig plaget af store finansielle Vanskeligheder, som bremsede den Trang til Pragtudfoldelse, Enevældens Regenter herhjemme som andetsteds følte det som deres politiske Pligt at nære. I sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede vældede Ulykkerne ind over Danmark og undergravede Statens Pengevæsen, og skønt dette henimod Slutningen af Christian V.s Regeringstid ved Hjælp af de strengeste Forholdsregler blev bragt nogenlunde i Orden, kæmpede Folket vedblivende haardt med Dyrtid og Pungenød. Under disse Forhold kunde kun Hoffet og enkelte fremstaaende Rigmænd fyldestgøre Tidens Krav til Luksus og Overdaadighed, men selv for denne lille begunstigede Kreds blev Pragtudfoldelsen kun en svag Afglans af den Ødselhed, som stilledes til Skue ved de store Landes Hoffer, først og fremmest det franske, som var det uopnaelige Forbillede for alle de andre. Paa denne politiske og sociale Baggrund maa den datidige danske Bogproduktion ses, hvis man vil bedømme og forstaa dens kunstneriske Kvalitet. Ligesom København i Forhold til andre Landes Hovedstæder dengang var en fattig, uanselig By, over hvis lave Tage kun Slottene og enkelte andre Pragtbygninger rakte deres Tinder mod Himlen, saaledes er Hovedmassen af de Bøger, som paa den Tid fremstilledes herhjemme, præget af skønhedsforladt Armod, og kun enkelte Pragtværker, for det meste bekostet af Kongerne eller rige Privatmænd, rager op som Mærkepæle i det danske Bogtryks Udvikling. Som typiske Vidnesbyrd om Datidens Aand, om den skrigende Modsætning mellem Hoffets Glans og Folkets trange Kaar, har disse Værker, uanset deres litterære eller kunstneriske Værdi, stadig Krav paa Interesse.

Ligesom paa andre af Kunstens Omraader kom ogsaa indenfor Bogkunsten Danmark et Stykke bagefter de førende europæiske Lande med Hensyn til de nye Stilformers Indførelse. Først noget ind i det 17. Aarhundrede brød Barokstilen herhjemme igennem paa dette Omraade, til Gengæld holdt den sig her særlig længe, lige til over det 18. Aarhundredes Midte, da Rokokoen helt erobrede ogsaa Bogudsmykningen. Ganske vist sporer man allerede henimod Slutningen af det 16. Aarhundrede Barokkens Indflydelse gennem den Trang til at overlæsse Bøgerne med Ornamentik, som fra dette Tidspunkt gjorde sig gældende, men de egentlige Barok-Bogtyper, i Forhold til de tidligere karakteriserede især ved Anvendelsen af kobberstukket Illustrations- og Ornamenteringsmateriel, viste sig først betydelig senere. I lang Tid, ja egentlig gennem hele Perioden optraadte tilmed indenfor Bogdekorationen de gamle og nye Stilformer Side om Side, ofte blandede imellem hinanden i samme Bog. De helt stilrene Bøger, som paa den Tid blev fremstillet i Danmark, er snart talt. Dette hænger naturligvis sammen med den Omstændighed, at Bogtrykkerne, der som Regel sad smaat i det, raadede over en Del gammelt Materiel, som de af økonomiske Grunde stadig anvendte, selv om det forlængst var gaet af Mode. Af samme Aarsag vedblev man herhjemme stadig i stor Udstrækning at anvende træskaaret (oftest klicheret) Dekorationsmateriel, som dog efterhaanden tillempedes efter den nye Stil. Særlig karakteristiske er de

QVESTA DISTESA DI QVARTA PASSATA COL PIE SINISTRO dà ad'intendere come si deua portare esso piede, & pendicolare il corpo per dare la botta tanto longa, come se fosse fatta col dextro & come si deua sfuggire il corpo, acciò la spada meglio possa difendere, & certo, che questo è miglior modo per allalire, che non è il girare perche si può mutare di uno in un' altro effetto nell' andare, & pigliare nouo partito, mà si ricerca essere buon conoscittore del debile, & del forte, perche qui non si tratta di scanfare di uita mà di abbassarsi sotto la spada nimica; del resto si difende in ogni caso col forte della spada secondo l' oportunità, & questo modo di ferire porta feco maggiore uiuacità & anco la spada resta più forte, che in quale si uoglia altra maniera di ferire di quarta. 20.

Salvator Fabris: De lo schermo o vero scienza d'arme. 1606. Titelkobber.
Originalens Størrelse: 27½ × 19 cm.

store xylograferede Friser og Finaler med allegoriske Motiver og de plumpe, stærkt slagskyggede Initialer paa landskabelig Baggrund, hvoraf Datidens danske Bøger vrimler. Gennem hele Perioden anvendtes desuden i stedsse stigende Grad Røskemateriel til Sammenstilling af Rammer, Friser og Vignetter i typiske overlæssede Mønstre.

Antallet af hjemlige Kunstnere, som kunde anvendes til Udførelsen af det Bogudstyr, Datidens Pragtværker krævede, var kun ringe. Næsten al kunstnerisk Virksomhed var her i Landet i det 17. og første Halvdel af det 18. Aarhundrede i Hænderne paa indvandrede Udlændinge. Flertallet af Bogillustratorerne og Kobberstikkerne var Tyskere, i det hele stod dansk Bogfremstilling stadig, lige til den franske Smag ved det 18. Aarhundredes Midte blev dominerende, i alt væsentligt under Paavirkning fra Tyskland. I det 17. Aarhundrede fandt dog ikke faa nederlandske Kunstnere Sysselsættelse i Danmark, ogsaa som Tegnere og Kobberstikkere. Det er saaledes en Hollænder, der har udført de første kobberstukne Bogillustrationer, der – naar man ser bort fra enkelte Portrætter – kendes her fra Landet. I Aaret 1606 udkom i København en stor, paa Italiensk affattet Lærebog i Fægtekunst med Titlen »De lo schermo o vero scienza d'arme«, forfattet af Christian IV.s Fægtelærer Salvator Fabris. Denne Bog er forsynet med 190 i Teksten indtrykte Kobber, forestillende et nøgent Fægterpar i forskellige Positioner. Disse fortrinligt udførte Illustrationer skyldes den hollandske Kobberstikker Jan van Halbeeck, som efter at have virket i Paris en Tid arbejdede i København. Han har til samme Værk udført et smukt Titelskobber, som dog rimeligvis er en Kopi efter en fremmed Kunstner, og en rigt ornamenteret Fremstilling af det danske Vaaben. Desuden findes i Bogen Portrætter af Christian IV og af Forfatteren, begge stukket i Kobber af »Nicolaus Andrea« (velsagtens Niels Andersen) fra Flensborg, en Elev og Efterligner af den ansete Flensborg-Kunstner Melchior Lorichs. Disse Blade er i typisk Barokstil, navnlig Indramningen om Christian IV.s Portræt er karakteristisk. Bogen, der er i Folio, er trykt med en smuk Tertia-Antikva, desværre paa altfor tyndt Papir. Den Bog-Type, dette Værk repræsenterer, var paa det Tidspunkt, da det udkom, noget ganske nyt herhjemme, og hvis Bogen ikke havde indeholdt en bestemt Angivelse derom, vilde man aldrig falde paa, at den var fremstillet her i Landet saa tidligt som 1606, men man vilde uden Betænkning henføre den til et udenlandsk Bogtrykkeri. I Kolofonen findes imidlertid følgende udførlige Proveniensangivelse: »Si fini distampare li discorsi, adi 25. Settembre M. DC. VI. Nella citta di Coponhagen, Metropoli del' Regno di Dania, Appresso Hendrich Walchirchen«. Waldkirch var en kendt Bogtrykker, som virkede i København fra 1598 til 1629, og at Angivelsen ikke er et Falsum, foranlediget f. Eks. af en eller anden Forlæggerinteresse, fremgaar af, at man finder adskilligt ældre Materiel anvendt, som er kendt fra andre af Waldkirchs Bøger. Ikke alene den tidlige Anvendelse af Kobberstikket, men ogsaa den Stilsans, som trods den ikke altid lige omhyggelige Udførelse præger hele det typografiske Arrangement, gør denne Bog til et enestaaende Fænomen indenfor Datidens danske Bogproduktion.

Det omtalte Værk var i lang Tid som en enlig Svale, og dets Fremkomst under vore Breddegrader kan vist kun forklares ved, at dets fremmede Forfatter har haft Indflydelse paa Udstyrelsen. Noget egentligt Stilgennembrud betyder Bogen derfor ikke, mange Aar endnu arbejdede man indenfor Bogfremstillingen videre i det gamle Spor. Det første virkelig monumentale Værk, som i det 17. Aarhundrede efter lang Tids Stilstand udkom her i Landet, er Christian IV.s store Folio-Bibel. Den udkom i København 1633, trykt af Melchior Martzan, der siden 1631 beklædte den nyoprettede Stilling som 2den Bogtrykker ved Universitetet, i Forening med Universitetsbogtrykkeren Salomon Sartor. Den er den tredje og sidste i Rækken af de mægtige Bibeludgaver, som blev fremstillet efter Befaling og under Protektion af danske Konger. Tidligere var udkommet Christian III.s Bibel 1550 og Frederik II.s 1589. Christian IV.s Bibel efterligner i Udstyr sine Forgængere og tilhører stilmæssigt næsten helt den ældre Tid. Den er trykt med Fraktur og smykket med en Mængde Initialer i den franske Renæssance-Bogkunstner Geoffroy Torýs Stil og med almindelige Arabesk-Vignetter af den Slags, som er saa almindelige i Bøger fra Slutningen af det 16. Aarhundrede. Bogen er illustreret med et Sæt træskaarne, klicherede Billeder, indsat i sammenstillede Kartouche-Rammer, en af de fabrikmæssigt fremstillede Billedserier, som i Aarevis var blevet benyttet til Illustrering af Bibler og Postiller i Tyskland og andetsteds. Det eneste, der viser hen til den nye Tid, er tre Titelkobber, et for hver af de tre Dele, hvoraf Udgaven bestaar, og et kobberstykke Portræt af Christian IV. Alle disse Kobber er udført af Hollænderen Simon de Pas, som efter at have gjort sit Navn bekendt i England, hvor han arbejdede som Kobberstikker i en Række Aar og udførte en Del betydelige Portrætstik, 1623 blev indkaldt her til Landet af Christian IV og udnævnt til kongelig Kobberstikker. Hans kendteste Arbejde herhjemme fra er en Portrætserie af den danske Kongerække. Af hans Kobber til Biblen er navnlig det første Titelbillede, som hører til det gamle Testamente, et smukt og dygtigt udført Blad.

Foruden til Folio-Udgaven er Christian IV.s Navn knyttet til en Kvart-Udgave af Biblen, som blev besørget af den senere Biskop Hans Svane og udkom 1647 i København, trykt af de to Universitetsbogtrykkere Melchior Martzan og Melchior Winckler. Ogsaa i denne Bog er Udstyret helt af ældre Karakter, naar undtages fire Titelkobber, et for hver af Bogens fire Dele. Disse Kobber er alle usignerede.

Den Overgangstype, som disse to Bibeludgaver stilmæssigt repræsenterer, blev gennem mange Aar den herskende indenfor dansk Bogproduktion. De mere prominente Bøger, som er udkommet i Tiden fra omkring det 17. Aarhundredes Midte til henimod dets Slutning, er næsten alle karakteriseret ved denne Sammenblanding af ældre træskaaret Ornamenteringmateriel i Renæssancestil og kobberstukne Titelblade og Portrættavler i Barok. I flere af Ole Worms arkæologiske Skrifter, som næsten alle er trykt i lille Folio-Format med Ornament og Illustration, er Kobberstikket saaledes taget i Brug, men kun til Fremstilling af Præliminærbladene, medens Illustrationerne er udført i Træsnit. I »Monumenta Da-

nica« og »Fasti Danici« fra 1643 findes kobberstukne Titelblade af Simon de Pas, som til det sidstnævnte Værk desuden har udført et Portrætstik af Worm. Ogsaa Simon Paullis »Flora Danica«, trykt 1648 af Melchior Martzan, som er en af Datidens smukkeste danske Bøger, stemmer i sin ornamentale Udstyrelse endnu i alt væsentligt overens med Bøgerne fra Slutningen af det 16. Aarhundrede, men den nye Smag viser sig ogsaa her i de nydelige Kobberstik, hvormed Værket er smykket. Udmærket er især Titelkobberet med den kendte Fremstilling af »Flora« paa Baggrund af et Prospekt af København. Foruden denne findes i Bogen fire Tavler med allegoriske Fremstillinger af Aarstiderne og et Portræt af Simon Paulli, stukket efter et Maleri af Karel van Mander. Alle seks Tavler er udført af den kongelige Kobberstikker Albert Halveg, en af Tidens faa betydende danskfødte Kobberstikkere, en fremragende Mester, som bl. a. har udført en lang Række fortrinlige Stik efter samtidige danske Portrætmalere. Til Paullis Værk er knyttet et større Tillæg med en Samling smukke træskaarne Afbildninger af danske Planter og Blomster, men saavel disse Afbildninger som de til denne Del hørende Titelblade er udført hos Moretus i Antwerpen. Et andet af Tidens Monumentalværker, Folio-Udgaven af Arild Huitfeldts Danmarkshistorie fra 1652, er ligeledes udstyret med flere Kobberstik. Til Bogen hører et Titelkobber med Billeder af Kongerne Dan, Christian IV og Frederik III, udført af Kobberstikkeren Hans Andreas Greys, et Portræt af Huitfeldt, stukket af Halveg, og en stor kobberstukket Tavle med 103 smaa Portrætter af danske Konger. Iøvrigt er Bogen, der er daarlign trykt paa slet Papir, overfyldt med det sædvanlige klicherede Ornamenteringsmateriel og med Røskendekorationer.

En af de faa danske Byer udenfor København, i hvilke der i det 17. Aarhundrede blev trykt Bøger, var Sorø, hvor der 1641 i Tilknytning til Akademiet oprettedes et Trykkeri, som hurtigt fik Ry for sine gedigne Frembringelser. 1644 begyndte her den første Akademi-Bogtrykker Henrik Kruse Udsendelsen af Stephanius' store Saxo-Udgave. Den udkom i to Dele og blev udgivet med kongelig Understøttelse af den københavnske Boghandler Joachim Moltke. Udstyrelsen er gammeldags med træskaarne Renæssance-Initialer og Vignetter, men ved sit kobberstukne Titelblad yder Bogen, der er i Folio-Format, sin Tribut til den nye Smag. Paa Titelkobberet, der hverken er forsynet med Kunstner- eller Kobberstikker-Signatur, findes bl. a. en Portrætmedaillon af Christian IV og Portrætter i hel Figur af Kong Valdemar I og Biskop Absalon. Det lødigste af de Tryk, der blev fremstillet i Sorø, er Birgitte Thotts Seneca-Oversættelse, en stor Foliant paa c. 900 Sider, trykt 1658 af Kruses Efterfølger Jørgen Hantsch. Denne statelige Bog, der paa Grund af sin baade indre og ydre Fuldkommenhed med Rette regnes blandt vore betydeligste Litteraturmindesmærker, viser den samme blandede Stil. Den er forsynet med et usigneret Titelkobber og et fortræffeligt Portræt af Birgitte Thott, stukket af Albert Halveg efter en Original af den hollandske Portrætmaler Abraham Wuchters, som var blevet indkaldt til Danmark af Christian IV og paa det Tidspunkt beklædte Stillingen som »Tegnemester og Contrafejer« ved Sorø Akademi.

Simon Paulli: Flora Danica. 1648. Titeltobber.
Originalens Størrelse: 17 × 13½ cm.

Blandt de Publikationer, som nød særlig Yndest overalt i Datidens boginteresserede Kredse, indtager de store Kortværker og Landsbeskrivelser en fremskudt Plads. De udsendtes i Mængde fra de store Trykkerier i Udlandet. Kartografien blev særlig dyrket i Holland, hvis Forlæggere udgav den ene Række af mægtige og pragtfuldt udstyrede »Atlantes« efter den anden, medens Førerskabet indenfor den illustrerede topografiske Litteraturs Omraade maa tilkendes Tyskland. Efter Schedels berømte »Weltchronik« og Sebastian Münsters ikke mindre beundrede, atter og atter oplagte »Kosmografi« med deres naive xylograferede Byprospekter var fulgt Georg Brauns mægtige Kobberstikværk »Civitates orbis terrarum«, hvis Udgivelse paabegyndtes i Köln 1572. Kronen paa Værket blev sat af den navnkundige, endnu stærkt benyttede »Merian'ske Topografi«, som blev udgivet i Frankfurt a. M. af Familien Merian i Aarene 1642–88, og som udgør 31 Dele med omtrent 100 Kort, henimod 1500 Kobberværker og Masser af Tekstillustrationer. Ved Siden af at være repræsenteret i disse universelle Kæmpeværker søgte hvert enkelt Land at skaffe sig mere fyldige nationale Topografier, og Foretagender af denne Art, der jo tjente til at udbrede Landets Hæder, kunde i særlig Grad glæde sig ved Fyrsternes Bevaaen og Støtte. Herhjemme forsøgte den bekendte Historiker og Retslærde Peder Resen at realisere en saadan Plan. Under Protektion af Christian V, som gav ham Tilsagn om betydelig pekuniær Støtte til Trykningen, begyndte Resen 1666 Udarbejdelsen af »Danske Atlas«, som skulde indeholde en gennemillustreret Beskrivelse af Danmark med Oplysninger om enhver Lokalitets Historie og Mindesmærker. Han forfattede selv Teksten, der ved Arbejdets Slutning fyldte ikke mindre end 30 Folio-Bind, og lod forfærdige en lang Række kobberstukne Tavler med Prospekter, Byplaner, Kort o. s. v. Desværre saa dette Værk, som vilde være blevet et af vore største litterære Foretagender, aldrig Lyset. 1685 var Udarbejdelsen afsluttet, og der nedsattes en Kommission til at ordne Udgivelsen. Faa Aar efter døde imidlertid Resen, og kort efter blev Arbejdet opgivet. Manuskriptet, Kobberpladerne og det øvrige Materiale overgaves til Universitetsbiblioteket, hvor det hele brændte 1728, men heldigvis er endnu Afskrifter af forskellige Dele af Værket i Behold.

Det eneste af Resens Atlas, der blev udgivet i Trykken, er Beskrivelsen af Samsø, som han udsendte som Prøve paa Værket 1675, og et Bind, som udkom 1677 med Hovedtitlen »Atlas Danicus«. Begge er i Folio, det sidstnævnte Bind indeholder kun Tavler. Det indledes med et Titelskobber med Særtitlen »Hafniæ Daniae metropol. descriptio« samt Hedsidesportrætter af Christian V, stukket af Hubert Schaten, og af Resen (det til Udgaven hørende Stik af Resen er fra 1674, i enkelte af de bevarede Eksemplarer er i Stedet for dette indsat et Portræt fra 1684, stukket af Schaten efter Maleri af Anton Steenwinkel). De fleste af de godt og vel hundrede Tavler er udført af Kobberstikkeren Johan Husman, som 1695 udsendte dem paany under sit eget Navn, samlede i et Bind med Titlen »Danmarks Provinsers Hovedstæders Delineation«.

En anden rigt illustreret Bog skylder Resen sin Tilblivelse, hans »Kong

Wie er
nach fernern
Alter
genennet.

Und was
er nun vor
Zugend an
sich.

17. Dieser hier oben auff dieser Seite sie. 19. Der ander Hirsch so hier unten auf
hend ist ein Hirsch von 6. Enden/
welcher auch noch unjagdbahr genen-
net wird/ und nicht voltkommen zu-
wägen/ welln er nur gleich ein Stück
Wildt ist/ sonstn sind sie in Prumst-
zeiten die Stärckesten Liebhaber des
Wildprethts aber sie müssen dennoch
vor die Grosen weichen.
18. Sie behelfen sich dan nur des Stch 20. Aber von Siangen Stärcke auffsetzen/
lens/ nach der Prumst wollen sie
getne die andere grossen Hirsch vorge-
seltschaften/ alleine sie wollen solche
nich: leiden/ müssen immer von ferne
gehen und werden öftters von ihnen
bejaget/ derowegen machen solcher
etliche zuweiln auch eine Compagny
und halten sich zusammen.

dieser Seiten stehet / ist ein Hirsch
von 8. Enden so zwar noch unjag-
bahr genennet wird / alleine wan sie
gleich im andern und dritten Jahr
hernach / als sie 8. Enden getragen
10. oder 12. Enden auffgesetzt / und
es bißweiln kompt / daß sie wieder-
umb hernach 8. Enden /

Der Unter-
scheid eines
Unjagdbah-
ren.

Und Jagd-
bahren Hir-
sches.

Joh. Tändler: Der Dianen hohe und niedere Jagdgeheimnis. 1682—89. Side 74.
Originalens Störrelse: 27 × 15 cm.

Frederik den Andens Krønike«, som udkom i København 1680. Den er temmelig tarveligt trykt i lille Folio-Format og ornamenteret med almindeligt Kliche- og Røskenmateriel. Den er illustreret med 23 dobbeltsidige Kobberstik, som anskueliggør Teksten ved Fremstillinger af Land- og Søslag, Festoptog, Turneringer m. m. Disse Billeder er usignede. Trods store kunstneriske og tekniske Mangler er flere af dem præget af en livfuld Fremstillingsevne, og hele Samlingen er af betydelig kulturhistorisk Interesse. Desuden findes fire store sammenfoldelige Kobberværker med Fremstillinger af danske Kongevaaben. Endvidere er til Bogen knyttet en hel Række kobberstukne Portrætter, nemlig et Titelkobber med Portræt af Christian V, til hvem Bogen er dediceret, stukket af Schaten, flere Portrætter af Frederik II, deriblandt de ældre samtidige Stik af Hendr. Goltzius (fra 1589) og Melchior Lorichs (fra 1582), og endelig usignede Portrætter af Dronning Sophie og Resen.

Henimod det 17. Aarhundredes Slutning begynder Barokstilen at præge Bøgerne i mere gennemført Form. Selv om man endnu ikke tager Skridtet fuldt ud og fremstiller ogsaa Ornamenteringsmateriellet i Kobberstik, begynder man saa smaat at indtrykke kobberstukne Illustrationer i Teksten, og de træskaarne Ornamentter, der nu fremstilles, er massive og bombastiske, som Tidens Smag krævede det. Desværre er de fleste Bøger, som paa den Tid udkom her i Landet, over al Maade slet og sjusket trykt. Dette gælder saaledes et af vore mest omfattende ældre Illustrationsværker, Joh. Tantzers »Der Dianen hohe und niedere Jagdgeheimnis«, trykt i tre Dele af forskellige Bogtrykkere i København 1682-89. Illustrationerne, som alle er kobberstukne og tildels indtrykt i Teksten, er yderst kuriøse, navnlig en Række Billeder med Scener af de vilde Dyr's Liv virker grotesk i deres Umiddelbarhed. Denne Illustrationsserie er udført med en vis Rutine af Kobberstikkeren Antony Mathysen, som ogsaa har fremstillet en stor Frontespice med Portræt af Forfatteren; de øvrige Illustrationer samt Titelbladet til 2den Del er tegnet og stukket i Kobber af Fr. Ernst Wedel. Samtidig med denne Bog udkom i København et andet omfattende Illustrationsværk, Biskop Henrik Gerners Postil, som blev trykt 1684 af Joh. Phil. Bockenhoffer i lille Folio med Titlen »Sædvanlige hellige Dages hellige Tanker«. Foruden et Titelkobber med en af de sædvanlige Fremstillinger af Jesus og Evangelisterne findes heri en Serie af den Art bibelske Billeder, som dengang hørte til enhver større Postil. I Modsætning til de i Danmark tidligere udkomne Postiller, hvis Illustrationer alle er udført i Træsnit, er disse stukket i Kobber og indtrykt i Teksten. Kobberne, der er usignede, men utvivlsomt af tysk Oprindelse, passer ikke til Bogens Format, idet de er altfor store, saa de rager ud over Kolumnen; de er tilmed meget slet indtrykt og dækker ofte over et Stykke af Satsen. Billederne staar saa slet som muligt til den øvrige Udstyrelse af Bogen, der er trykt med Fraktur og smykket med massive træskaarne Ornamentter. Det hele afgiver et typisk Eksempel paa den fattigfine Udstyrelse, som er et saa karakteristisk Træk for den Tids danske Bøger.

Lige ved Aarhundredets Slutning dukker endelig de helt stilrene Barok-

Holger Jacobæus: Museum regium. 1696. Titelkobber.
Originalens Størrelse: 39 × 25 cm.

Bogtyper frem ogsaa her i Landet. En af de første er Holger Jacobæus' »Museum regium«, det store illustrerede Katalog over Kunstkammeret, som udkom 1696. Bogen, der er trykt af den fremragende Bogtrykker Joachim Schmetgen i København, blev udgivet efter Christian V.s Befaling og paa hans Bekostning og sendt som Gave til mange fremmede Fyrster. Det er en stor Foliant, trykt med Antikva og Kursiv og prydet med en Mængde kobberstukne Friser, Initialer og Vignetter, alle udført specielt til dette Værk med Motiver, hentede fra Kunstkammerets Indhold, udstoppe Dyr og Dyreskeletter, Mumiekister og andre Antikviteter, Kunstgenstande o. s. v. Værket er forsynet med 37 Kobberværker med Gengivelser af Samlingens kostbareste og sjældneste Stykker, deriblandt Guldhornet fra Gallehus og det berømte »oldenborgske Horn«. Alle disse Billeder er tegnet af Kunstkammerforvalteren Bendix Grodtschilling (den yngre) og stukket af den danske Kobberstikker Johan Erichsen, som ogsaa har tegnet og stukket det til Bogen anvendte Ornamenteringsmateriel. Det pragtfulde Titeltavle, et ægte Barok-Titelblad, hvorpaa bl. a. ses Kongens Portræt og Kunstkammerets Bygning, er tegnet af Maleren Wilken Riboldt og stukket af Hubert Schaten.

Jacobæus' Værk blev optrykt 1710 af en anden Bogtrykker i lidt mindre Format, tildels med Benyttelse af det gamle kobberstukne Materiel (Titeltavle dog i formindsket Kopi) og forøget med en Del Tavler. Udstyrelsen er tarveligere og Udførelsen betydelig daarligere end Originalens. Den første Udgave hører til vore mest monumentale Bøger og er stadig ivrigt søgt af Samlere.

Kort efter Udgivelsen af »Museum regium« udkom et andet dansk Monumentalværk, Vitus Berings danske Kongekrone »Florus Danicus«. Forfatteren, der var en i sin Samtid højt beundret Digter og Historiker, var død 1675 og havde efterladt sit Arbejde i Manuskript. Kongen lod nedsætte en Kommission til at revidere det, og efter mange Genvordigheder udkom Bogen 1698. Den blev trykt i Odense i Thomas Kingos Bogtrykkeri, som paa den Tid bestyredes af den udmærkede tyske Bogtrykker Chr. Schröder. Det er et voluminøst Værk paa c. 700 Sider i Folio, trykt med en stor smuk Tekst-Antikva og med kobberstukne Friser og Initialer med historiske Motiver, udført specielt til denne Bog af en ukendt Kunstner. Noget egentligt Titeltavle findes ikke, derimod kobberstukket Portræt af Forfatteren uden Kunstner- eller Kobberstikker-Signatur. Naar man betænker, at Bogen er trykt i et forholdsvis beskedent udstyret Provinstrykkeri, kan man, især naar man har et velbevaret, ikke for stærkt beskaaret Eksemplar paa tykt Papir for sig, ikke andet end beundre den Dygtighed og Stilsikkerhed, hvormed dette store Arbejde er gennemført.

Det 18. Aarhundredes første Halvdel betegner for Danmarks Bogproduktion kvalitativt set dens dybeste Forfaldsperiode. Baade haandværksmæssigt og kunstnerisk staar de fleste af de i dette Tidsrum trykte Bøger paa det lavest mulige Niveau. Ikke saaledes, at der ikke fremkom Bøger, paa hvis Udstyrelse der blev ofret tilstrækkelige Penge; tværtimod, adskillige »Pragtværker« saa Lyset, men de fleste af dem har nu kun Interesse

som afskrækkende Vidnesbyrd om den Smagløshed, hvori den stadig voksende Stræben efter Storhed og Pragt var mundet ud. Det er navnlig indenfor en bestemt litterær Genre, Lejligheds-Litteraturen, at dette Forhold gør sig gældende. Paa næppe noget andet Omraade afspejler Tidsaanden og Udviklingen sig saa klart som her. Hovmodet fra oven og Serviliteten fra neden mødes her i fælles Bestræbelse for at fejre først og fremmest Hof-fet, dernæst Adelen og iøvrigt alle, der er placeret i Samfundets øvre Lag. Alle mulige Begivenheder indenfor Kongehuset, Fødsler og Dødsfald, Daabsfester og Bryllupper, Rejser ja blot almindelige Fødselsdage gav Anledning til et Utal af underdanige Hyldestskrifter, og dette efterlignedes efter en noget mindre Maalestok indenfor saavel adelige som borgerlige Kredse. Hvad der ofredes for at gøre saadanne Publikationer saa prunkende som muligt, kendte næsten ingen Grænser. Festsdigtene tryktes i stort Format undertiden paa Silke med Guld- eller Sølvbogstaver, til Satsen anvendtes de største og mest snørklede Skriftgrader, og med Zirater ødsledes der som aldrig før. Sin Kulmination naaede denne Art Bogfremstilling i Ligprædikenerne. Fra de smaa beskedne, men ofte nydeligt trykte Oktavhefter, som indeholder Ligprædikenerne over det 16. Aarhundredes Adelsmænd og Lærde, naar man gennem det 17. Aarhundredes stadig større og større Kvarthind op til mægtige Folianter, som indeholder detaillerede, illustrerede Skildringer af adelige Ligbegængelser og uendelige, intetsigende Udgydelser om de afdødes Fortjenester. Disse Ligprædikener er i Reglen trykt med Fraktur i de største Skriftgrader paa pragtfuldt Papir og ofte rigt forsynet med Titeltkobber og Billedtavler.

Af den overvældende Mængde Lejlighedsskrifter er der kun Grund til at fremhæve nogle ganske enkelte. Et smukt og stateligt Frakturtryk er *Henr. Bornemanns Beretning om Frederik IV og Dronning Louises Salving*, trykt Aar 1700 i det kongelige Bogtrykkeri. Ornamenteringsmateriellet er kobberstukket og bestaar af baade Friser, Initialer og Vignetter med historiske og symbolske Motiver. Til Bogen hører to store kobberstukne Portrætter af Kongeparret, stukket af Tyskeren Johan Friedlein. Et pragtfuldt Tryk er *Hofpræsten Hect. Gottfr. Masius' Ligprædiken over Christian V.s Søn Chr. Gyldenløve fra 1709*, maaske det rigest udstyrede af den Art Skrifter, vor Litteratur overhovedet ejer. Det er trykt med Fraktur i store, smukke Grader og ornamenteret med kobberstukne Friser, Initialer og Vignetter, deriblandt en Række store Finaler med Vaabentrofæer. Til Bogen hører et mægtigt Portræt-Titeltkobber af Gyldenløve i fire Gange Bogens Størrelse, tegnet af Joh. Sigmund Ebert, og seks store, ligeledes sammenfoldelige Tavler med Billeder af Ligfærden. Alle Stikkene er udført af Tyskeren Andreas Reinhardt, der senere blev kongelig dansk Kobberstikker. Med en enkelt Undtagelse anføres paa dem alle som »Inventor« Gottfried Fuchs. Et meget smukt Tryk er ligeledes Professor Paul Vindings Mindetale over Grev Conrad Reventlow, trykt i København 1714. Ogsaa den er i Folio, trykt med Fraktur og Antikva i en lille Kanon-Grad; til Ornamentering er for største Delen benyttet kobberstukket Materiel, deriblandt en Frise med heraldiske Motiver og forskellige Initialer med Fremstillinger, der symbo-

Traur=**R**ede /

Welche
Bey des

Hochgebohrnen **H**errn /

SE **R**E **N**E

Rittern / etc.

Dero **K**önigl. **M**ajest: zu **D**enne=
marck / **N**orwegen / etc.

Feldmarschalck = **L**ieutenants

Und

Ober = **K**ammer = **H**errn / etc.

Reichbegängnis /

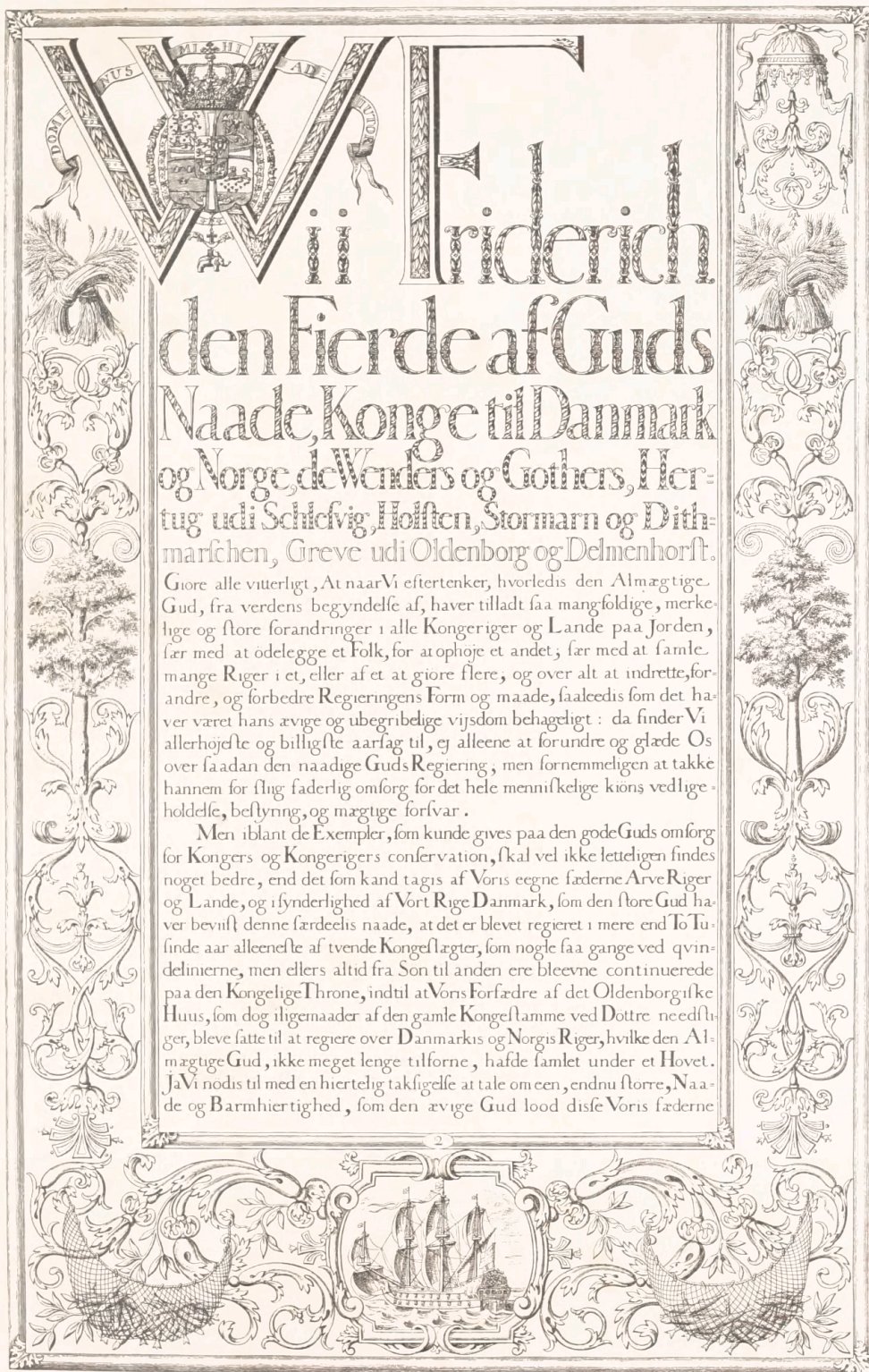
Bey **H**oher **V**ersammlung / auch **K**önig=
licher **A**llergnädigster **B**egentwart /

ANNO 1703, den 6. **S**ept. gehalten worden

Von

HECT: **G**OTTFR. **M**ASIO, S. S. **T**heol. **D**.
Prof. **P**ubl. und **L**eutschem **H**off=**P**rediger.

Copenhagen / bey **H**ieronymus **C**hristian **V**aulli / 1709.

liserer Døden. Til Bogen er som Titelbillede knyttet et mægtigt Kobberstik med Reventlows Portræt, omgivet af Genier og forskellige allegoriske Figurer. Billedet har Paaskriften: »Gottfrid Fuchs inventor, Lorenz Cartes delin.«.

Det sidstnævnte Værk er trykt af Joachim Schmetgen, den samme som har udført Jacobæus' »Museum regium«. Han var en af de yderst faa danske Bogtrykkere, som i Fagets Nædgangstid stadig holdt Idealets Fane højt. Han har Æren af at have udført det største Trykværk, som indtil da var udgivet her i Landet, Torfæus' kæmpemæssige, fire tykke Foliobind omfattende Norges-Historie, »Historia rerum Norvegicarum«, som udkom 1711. Som næsten alt, hvad Schmetgen har trykt, er ogsaa dette Arbejde smukt og omhyggeligt udført. Det er trykt med Antikva og for største Delen ornamenteret med træskaaret Materiel i typisk Barokstil, dog findes enkelte kobberstukne Friser med heraldiske og figurlige Motiver. Værket, der er dediceret Frederik IV, er tildels bekostet af den kendte Bogsamler og Jurist Chr. Reitzer, som har skrevet Fortalen.

Navnlig i Frankrig, hvis Kobberstik-Bøger fra det 18. Aarhundrede jo er vidtberømte, førte man ikke saa sjældent Stilen ud i dens yderste Konsekvens og fremstillede hele Bøger – baade Tekst og Illustrationer – i Kobberstik. En fremragende Prøve paa denne Art Tryk har vi herhjemme i Udgaven af Kongeloven fra 1709. Den oprindelige Hensigt med at lade denne Udgaves Tekst stikke i Kobber var dog vist, at man vilde hindre Eftertrykning. Loven, der var givet af Frederik III og væsentlig udarbejdet af Griffenfeldt, forelaa i et af denne egenhændigt skrevet Manuskript og havde hidtil været hemmeligholdt; nu blev den for første Gang offentliggjort. Udgivelsen skyldes Rostgaard. Værket blev fremstillet i 500 Eksemplarer og sendtes til mange fremmede Fyrster og til en Række fremstaaende Mænd i Danmark. Med Hensyn til Udstyrelsen er det enestaaende indenfor dansk Bogproduktion. Selve Teksten er stukket i en smuk bred Antikva-Skrift af den som Medaillør kendte Michael Røg, Illustrationer og Ornamentter er stukket af Andreas Reinhardt efter Tegninger af Maleren Claus à Møinichen. Bogen er fremstillet i stor Folio og omfatter ialt 19 Blade. Efter Titelbladet følger Rostgaards Fortale og derefter et meget smukt Specialtitelblad til selve Loven; øverst ses Frederik III.s Portræt, selve Titlen er indfattet i en Cirkel, som er omgivet med en Ramme af Vaabentrofæer. Det næste Blad indeholder et andet Portræt af Frederik III, fremstillet i hel Figur til Hest. Med Undtagelse af Hovedet, hvortil som Model er brugt en Voksmaske, som var taget over Kongens Ansigt efter hans Død, er hele Billedet fremstillet af lutter snørklede og spiralformede Linjer, saaledes som det kendes fra de gamle Kunst-Skrivemestre. I Griffenfeldts originale Manuskript af Kongeloven findes et lignende Billede, i det hele er Udgaven en Kopi af dette Manuskript. Alle Tekstsider er omgivet af brede Ornamentrammer, hvorpaa man mellem forskelligartede Arabesk-Slyngninger ser Figurer, mest Dyr, som symboliserer de Lande, for hvilke Loven gjaldt. Ved Tekstens Slutning findes Gengivelser af Kon-

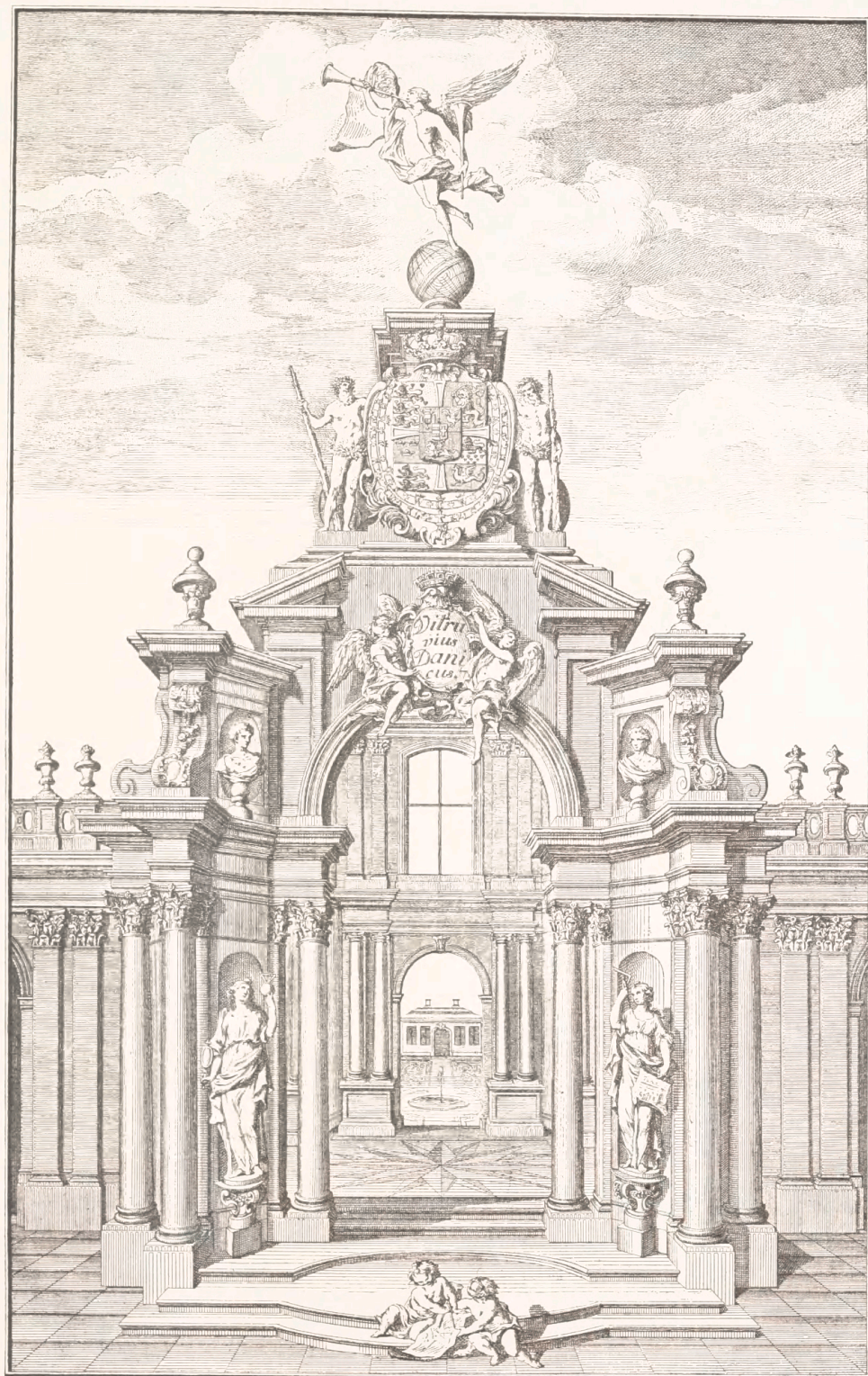
Herman Hugo: Sjælens gudelige Attraa og Forlængsel. 1738. Titelblad.
Originalens Størrelse: 17 × 13 cm.

gens Segl. Alle Kobberpladerne til Bogen er endnu bevaret og findes i det kgl. Bibliotek.

Udover de her nævnte fremkom i det 18. Aarhundredes første Halvdel næppe noget Tryk i Danmark, som fortjener Omtale, før man nærmer sig Midten af Aarhundredet. Paa det Tidspunkt begynder allerede Barokstilens Renhed at udviskes og Indflydelsen fra den franske Rokoko at spores. Et af de tidligste Eksempler herpaa er Laur. Thurahs Oversættelse af Jesuiten Herman Hugos latinske Digtcyklus »Sjælens gudelige Attraa og Forlængsel«, som udkom i København 1738. Bogen, som er i Kvart-Format, er i sit almindelige Udstyr helt Barok, kraftige Fraktur-Skrifter, massive Fraktur-Initialer og store slyngede Vignetter. Men samtidig er Bogen forsynet med en Række smaa, nydeligt udførte Kobberstik utvivlsomt af udenlandsk Oprindelse, der virker som Forløbere for en ganske ny Illustrationskunst; de er indsat i Helsides-Indramninger med Engle og sirligt komponerede Blomsterguirlander. Denne Dekoration er tydeligt paavirket af samtidig fransk Bogkunst. Iøvrigt viser Rokokoens Indflydelse sig tidligst indenfor Vignetkunsten; selv i store Monumentalværker, der ellers i Anlæg og Udstyrelse helt tilhører Barokken, finder man nu Vignetmateriel i den nye Stil anvendt.

En af Foregangsmændene i den Bevægelse, der henimod Aarhundredets Midte rejste sig herhjemme for at højne Bogfremstillingens almindelige Niveau, var Bogtrykkeren Ernst Heinr. Berling, som 1731 indvandrede fra Tyskland og nedsatte sig i København. I den korte Tid, han virkede – han døde allerede 1750 –, trykte og udgav han en lang Række Bøger, som med Hensyn til Udstyrelsens Kvalitet hæver sig højt over de fleste samtidige. Adskillige monumentale Værker, som endnu hører til de mest efterspurgte danske Bøger, udgik fra hans Trykkeri. Stilen i disse er i det store og hele udpræget Barok, dog ofte med den ovenfor nævnte Indblanding af Rokoko-elementer i Detailler. Til de bedste af Berlings Tryk hører Carl Fr. de Fontenays »Sø-Evolutioner« fra 1743 med en Række ganske vist mere velmente end vellykkede Kobberstik, udført af en Dilettant, Marineløjtnanten H. C. Ullrich. Endvidere Arkitekten Laur. Thurahs to bekendte topografiske Værker, »Den danske Vitruvius«, som udkom i to Bind 1746–49, og »Hafnia hodierna« fra 1748. Det første er i stor Folio, smykket med et prægtigt Titeltkobber og forsynet med næsten 300 kobberstukne Tavler med Planer, Prospekter, Fremstillinger af Landets Slotte og andre Monumentalbygninger m. m. Disse Kobberstik er dog kunstnerisk set af højst forskellig Værdi. Tavlerne med tilhørende haandskrevet Tekst til et uudgivet 3die Bind findes i det kgl. Bibliotek. »Hafnia hodierna« er i Kvart-Format med et smukt Titeltkobber, over 100 Tavler og store kobberstukne Frontespicer og Finaler, udført dels af den danske Kobberstikker O. H. de Lode, dels af Tyskeren Michel Keyl, som ogsaa har stukket de fleste af Tavlerne til begge Værker. Enkelte af Ornamentterne i det sidstnævnte er i ren Rokokostil.

Et stort og stateligt Tryk, som vistnok ogsaa skyldes Berling, er Niels Slanges »Christian den Fjerdes Historie«, som udkom i København 1749. Bogen betegner sig som trykt »udi hans kgl. Majestæts privilegerede Bog-

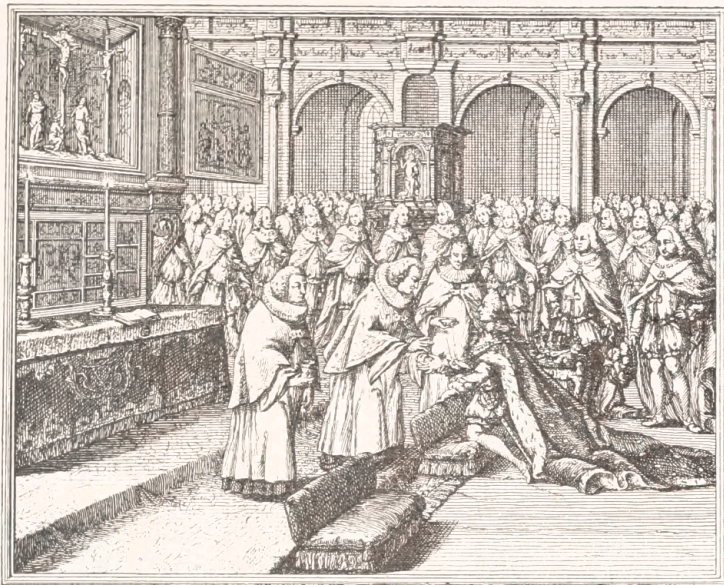
Laur. Thurah: Den danske Vitruvius. I. 1746. Titelkobber. Originalens Størrelse: $43\frac{1}{2} \times 27\frac{1}{2}$ cm.

trykkeri«. Den egentlige kongelige Bogtrykker paa den Tid var Joh. Jørg. Höpffner, men Berling havde Titel af Hofbogtrykker, og Materiellet, der er anvendt, synes at være identisk med det, som kendes fra hans Bogtrykkeri. Bogen, der er en mægtig Foliant, er trykt med Fraktur og helt igennem ornamenteret med træskaaret eller støbt Materiel, alt i typisk Barokstil. Den er forsynet med to kobberstukne Portrætter, et af Christian IV efter Maleri af Karel van Mander og et af Slange efter en Original af Denner. Begge Portrætter er stukket i Hamburg af C. Fritzsch.

Selv om Æren for dette Værk altsaa næppe kan tilkendes Höpffner, har dog denne Bogtrykker vist, at han kunde præstere godt Arbejde. En af vore allersmukkeste Bøger, Biskop Peder Herslebs Tale ved Kong Frederik V og Dronning Louises Salving fra 1749, er trykt af ham. Den pompøse Foliant er trykt med Fraktur og pragtfuldt dekoreret med kobberstukne Friser, Initialer og Vignetter af O. H. de Lode. Friserne, der nærmest er formede som virkelige Illustrationer, viser interessante Fremstillinger af Salvingsfestlighederne. Ogsaa i denne Bog er enkelte af Vignetterne i Rokokostil. Ved Siden af den kobberstukne Ornamentering findes støbte Initialer i karakteristiske Barokmønstre og ligesaa karakteristiske Initialindfatninger, sammensat af Røskener. Til Bogen hører kobberstukne Portrætter af Kongeparret, udført med stor Dygtighed af Hofkobberstikkeren J. M. Preisler efter Malerier af Pilo. Navnlig Dronningens Portræt er et henrivende Arbejde.

Efter at det 18. Aarhundredes Midte er passeret, tager Bestræbelserne for en kunstnerisk Fornyelse af det danske Boghaandværk rigtig Fart. Den franske Smag, som nu enevældigt blev sat i Højsædet, rensede grundigt ud i hele det gamle brogede Rekvizitforraad, som Bogtrykkerne hidtil med god Samvittighed havde anvendt. En Række dygtige danske Bogtrykkere, hvoriblandt først og fremmest bør nævnes Andr. Hartv. Godiche, sluttede sig med Iver til den nye Retning. Endnu stod vel nok de gamle Bogtyper for de fleste som forbilledlige, men den nye finere Smag kom i høj Grad Udarbejdelsens Enkeltheder til Gode. Dette viser sig bl. a. i to store bekendte Værker, som udkom paa denne Tid, Nordens Rejsebeskrivelse og Regenfuss' Konkylie-Værk, vel de to pragtfuldste Bøger, som nogensinde er udgivet herhjemme. Begges Udstyrelse er tydeligt paavirket af de nye bogkunstneriske Synspunkter, men ifølge hele deres Anlæg hører de dog hjemme i den her behandlede Periode.

Fr. Ludv. Nordens paa Fransk skrevne Rejseberetning, »Voyage d'Egypte et de Nubie«, udkom 1755 og er trykt i Vaisenhusets Bogtrykkeri. Den omfatter to store Foliobind. Den arkæologiske Rejse, som her er beskrevet, blev foretaget i Aarene 1737–38 paa Christian VI.s Bekostning. Efter Nordens Død 1743 udvirkede hans gamle Velynder Grev Fr. Danneskiold-Samsøe, at Værket skulde udgives paa Statens Bekostning, og Nordens Ven, den tyske Maler og Kobberstikker Marcus Tuscher indkaldtes til Danmark for at stikke Pladerne til en Række Illustrationer, som Forfatteren selv havde tegnet paa sin Rejse. Norden var ikke saa lidt af en Kunstner. Af Teksten har han selv kun formet den mindste Del, det meste er udar-

Hersleb: Konge og Dronning Louises Salving. 1749. Side 103.

Stormægtigste
MONARCH,
 Allernaadigste
 Arve-Konge og Herre!

Et glædeligere Syn for vores
 Sind og Sandser; et prægti-
 gere Syn for vore Dine kunde
 vel aldrig være, end det Syn
 vi nu nyeligen saae, da vi
 saae Guder opstige af
 Jorden, Eders Kongelig Majestæt
 Cc 2 op

LUDOVICA
D. G. Dan. Norveg. Pandal. Gothor. Regina.
Princips. Haereditaria Magnae Britanniae. Duciss.
Slesv. Hols. Storm. Dithmar. Comit. Oldenb. Delmenh.
Uncta. d. iv. Sept. MDCCLXVII.

Print par C. D. Pils

Gravé par J. K. Broussier. Gravé sur du Roy. 1747.

Peder Hersleb: Kong Frederik V og Dronning Louises Salving. 1749. Titelkobber.
Originalens Størrelse: 33 × 21 cm.

PRÉFACE.

Les Egyptiens se vantent d'être un des Peuples les plus anciens de l'Univers. Peu de Nations en effet pourroient leur disputer cette prérogative. Leurs prétensions à cet egard se fondent sur une multitude de Monumens marqués au coin de l'antiquité la plus reculée; titres d'autant plus respectables, que les Auteurs de tous les siècles en ont parlé avec admiration.

Un Pays rendu fameux par tant de merveilles de l'Antiquité n'a pu que s'attirer l'attention des Curieux & déve-

a

nir

bejdet af andre paa Grundlag af hans Optegnelser og Dagbøger. Kort efter sin Tronbestigelse befalede Frederik V, at Værket, der i Udlandets arkæologiske Kredse ventedes med Utaalmodighed og ogsaa hurtigt blev oversat paa flere Sprog, skulde udgives af Videnskabernes Selskab, hvilket ogsaa skete. Det er udmærket trykt – desværre i et ganske lille Oplag – paa svært Papir med smukke Antikva- og Kursivskrifter. Nordens Illustrationer fylder 159 Tavler, af hvilke de fleste er stukket af Tuscher, enkelte af Norden selv; de indeholder Mængder af Kort, Prospekter, Billeder af Bygningsværker og Monumenter m. m. Til Værket hører et kobberstukket Portræt af Forfatteren og et allegorisk Titeltkobber, tegnet og stukket af Tuscher. Bogen er smykket med store, meget smukke Friser, Initialer og Vignetter, tildels med Motiver hentede fra de paa Rejsen gjorde arkæologiske Fund. De fleste af disse Ornamentter er stukket i Kobber af Jonas Haas efter Tegninger af den senere Teatermaler Peter Cramer; et enkelt – den smukke Frise over Fortalen – er tegnet af J. M. Preisler. Det hele Værk er af en sjældent fornem og virkelig pompøs Karakter.

Den tyske Kobberstikker Franz Michael Regenfuss' berømte Illustrationsværk »Sammlung von auserlesene Schnecken, Muscheln und andre Schaalthiere« udkom i København 1758, trykt af Godiche. Arbejdet er udført efter kongelig Bestilling, og 1755 kom Regenfuss selv til København for at fuldføre det. Værket er i meget stort Folio-Format. Foruden Teksten, som er affattet paa Tysk og Fransk og derfor trykt baade med Fraktur og Antikva, bestaar det af tolv kobberstukne Tavler, hvorpaa Konkylie-Afbildningerne findes. Disse Billeder, som i de fleste Eksemplarer er vidunderligt kolorerede, er fortrinlige. Værket er yderligere smykket med et Titeltkobber, hvorpaa ses Frederik V.s Buste, som Engle og Genier bekranser, og med store kobberstukne Friser og Vignetter. Disse saavel som en Række anvendte Passepartout- og Røsken-Initialer er helt i Rokokotidens Smag. Dette skønne Værk betegner et af Højdepunkterne i vor samlede Bogproduktion.

Med de to sidstnævnte Værker kan man vistnok sige, at Barokken klinger ud indenfor dansk Bogkunst. Med dem kulminerer en gammel Stil, medens de samtidig viser frem mod en ny. Forudsætningerne havde forandret sig, Enevældens Sol var i Nedgang og en ny politisk og social Morgenrøde i Frembrud. Selv om Overgangen til de Stilarter, som blev den nye Tids kunstneriske Udtryksformer, skete jævnt, varede det dog ikke længe, før Tendensen indenfor Bogkunsten var slaaet helt om. Hvad der før havde været stort, skulde nu være smaat, hvor man tidligere havde stræbt mod det pralende og pompøse, søgte man nu det beskedne og yndefulde. En renere og ædlere Smag gjorde den følgende Periode til en af de rigeste indenfor Danmarks Boghistorie.